

ասորչական դպրոցները զարգացման, ստիպելով լուսաւորչական եկեղեցին կռուիլ բողոքականութեան դէմ, այլ եւ ուղղակի տուին եւ տալիս են զարգացած եւ զիտակցօքն ազդեանք Հայեր: Եւ Տր: Բարպախը պատմում էր թէ կոտորածներ ժամանակ, բողոքական Հայերին մասնաւորապէս փնտոտուէին: Իսկ եթէ յիշենք այստեղ եւ յայտնի գերմանական Hilsbandի գործունէութիւնը, որ պատմում է եւ Տաճկաստանում իւր հաշուով մօտ 2000 հայ որբեր, ծախսելով սոցա վերայ տարիկան 400,000 Քրանքից աւելի, եւ եթէ ի նկատի ունենանք որ Hilsbandի գործունէութիւնը կարող էր ստանալ իւր ներկայ ծաւալը միայն չնորհու գերմանական եւ թըրքական կառավարութիւններէ ընկերական յարաբերութիւններին (*), այն ժամանակ կարող ենք ստել, որ Գերմանիայի ներկայ թըրքական քաղաքականութեան մէջ կան եւ Հայերի համար մի քանի օգտուէտ կողմեր:

ԳԷՈՐԳ ՄԵԼԻՒԿԱՐԱԿԵՂՉԵԱՆ

ԵՆՁՄԱՐԸ

ԱՐԻՆԻՔԻ ԿԵԱՆՔԷ

— Այո՛ր, զեղի կը սիրեմ, քու երկրիդ աւանդն աղւոր ազնիկը . զեղի կը սիրեմ, ու սիրոս աի մը ամուսին պէս կը միասայ . իմ տիրոջ ընտրածը, դուն իմ հոգևոյս տիրացիբ: Ե՛լ անպիկ նաւու մը կը նմանիմ՝ ընդարձակ ծովու մը մէջ վզուած . անթիւն թռչունի մը պէս եմ որ թռչիլ կ'ուզեմ ու տեսչանքը կը խեղդուի մէջս . . .

«Ինչ կը սիրեմ, անոր համար գողցայ եւշմաքդ »

Ներքինին ճերմակ շղարշ մը սեղմնց կուրծքին վրայ եւ յետոյ աչքերուն տարաւ . բայց անոնք չոր մնացին՝ լալու փափաքէն ծարաքուն . ընկճուած, կարմիր Ֆէշե հանց զիւրէն եւ երեսը ծածկեց հողին վրայ ու ազգպէս քանի մը բոյգէ մնաց մտքէն երգելով իր սրտին զերթուածը .

(*) Տես շքեղ պաշտօնական ընդունելութեան նկարագրութիւնը որ արած է Մարաշէ միւստաբուրիի Գ. Լոյմանին, « Hilsbandի հրաւաւայն կոմիտէներէ նախագահին :

— «Ինչպէս թիթեռնիկ մը ծաղկանոցը կ'իյնայ, այնպէս դուն եկար տիրոջս սոււնը : Քու երկայն խորունկ աչքերդ օր մը չփայտեցան, ու աշնան ծաղիկ մը պէս չթաւանդող կոտորթի երգ մը չերգեցին : Ինչո՞ւ . թարթիչներդ միշտ խոնաւ են, ինչո՞ւ . այն հեւքի նմանող հառաչանքներդ որ թանկապին մարգրիտներու պէս զապեցի ամէն թայլիս քու քնակարանիդ մէջ : Բայց դուն տառապանքին մէջ աւելի գեղեցիկ ես, ու անոր համար քեզի սիրեցի : Ե՛րբ գիշերները ձայնդ մարի ու սրահներուն մէջ միշակ բուրմունքդ մնայ, երբ բազմոցներուն վրայէն ծաղիկ պէս մարմնդ անբուռութեանց, ա՛լ վրնակ չպիտի ըլլամ . քու հաշմաքդ սրտիս մարմն՝ զեղի պիտի խորհիմ . ու անոր վրայ քու պաշտելի գլխուգ հեաքը պիտի փնտոսեմ »

Ներքինին տաժանապին շանքով մը դուրեւը բարձրացուց : Չամբլեան իր հսկայ շուքը կը տարածէր արեւն խանձուած մարդապետնին վրայ որ՝ ստուերով ողողուած՝ կապտորակ գոյներ կ'առնէր . կարմիր հողը՝ տեղ տեղ ժայլով պէս պրկուած՝ պիտի պայթէր կարծես : Գիւմացը, մեծ ճամբան գալարուկով կ'երկնամբ ու հետզհետէ կը կորստէր : Բզէզներ կարծես մէկէն անդամաւորւածուած կեցած էին օդին մէջ : Հեռաւոր անցողիները կը գեղեւէին եւ արեւէն գինով կը թուէին :

Ան ամուսին պէս աչքերուն մէջ խեղդելով իր ըզրոր հրայգրը, ներքինին յանկարծ կանգնեցաւ շիփ-շիտակ : Մորթը մետաղի պէս կը փայլէր, նայուածքը կապտորակ բոցի մը նման դուրս կը խուժէր աչքերէն . լայ՛, մանիշակագոյն չըրթունքները՝ արիւնով քնուաւորուած կ'իյնային դունչին վրայ, եւ տափակ ընդունքերը աւելի կը տարածուէին. սեւ երկայն մատները, որ չոր ստոերու կը նմանէին, ջղածագօրէն մապերուն տարաւ . յետոյ երկայն եւ նուր հասակը ցցելով օդին մէջ՝ մեկնեցաւ ծանր ծանր քալելով :

Վերջալոյսը իր ոսկեգոյն ճառագայթները կը հեղեղէր . խիտ վանդակին մէջէն ճաճանչեղեղ կ'իյնային վարդագոյն անդուսէ բազմոցներուն վրայ եւ կը տփուռնէին հետզհետէ : Գիտի՛նք, գորգերը, ծաղկած մարգալեւ տիններու պէս իրենց ուժով գոյները կը նըշուէին, եւ անկեւնը՝ մեծ մանիշակագոյն աւսօթներու մէջ, թանկապին բոյսեր իրենց շընորհալի տերեւները կը տարածէին :

Սայիտ-Պէյ նստած էր բազմօցին անկիւնը . մետաքսեայ զեղին կնիթարին ուսերէն մինչեւ գիտինը կ'իջնար՝ երկար ծալքեր շինելով . եւ լայն թեզանիքները վար կը կատուէին բազուկէն, արդէն ընտանաբոլուած՝ հարկիչին խոշոր սակերէն, կոնակը կը բնիցուցած ոսկեթելը անուածքով բարձրոււ, երբեմն զանգաղ շարժուածով մը նարկիչին սաթը կը տանէր շըրթուեքին, եւ ներշնչանակ . խզուեկ կ'կլկուէր մը եւ թնամպերին բուրմուռքը սննանկը կը լեցընէին :

Դիմացը, վագրի մորթի մը վրայ ընկողմանած էր Զեքիա հանրմը . երկայն սև աչքերը ողորդուած էին տերութեամբ, շրթուները արժողոյն եւ լոճիկ, գլուխը կը բնիցուցած էր բարձին, ու սև մագիւրը կ'իջնային՝ ձկուն՝ ուսերուէ վրայ գալարուելով . ազամանդէ ատող մը ճակօին վրայ կը բռնէր խոպուպէքները, եւ ուսերը կը կքէին կարծես մարգարտի շարքերէն որոնք վզէն մինչև կործաքը կ'իջնէին . պզտիկ ստեղծեր ճերմակ հագուստին տակէն զուրս կ'ելլէին՝ հազիւ մասներուն ծայրէն բռնելով զեղին սնզուսէ փապուճները, եւ ծիրանեզոյն եղունգներով ձեռքերը կողն ի վար կ'իջնային՝ մատնիներով եւ ապարանջաններով ծանրացած :

Սայիտ-Պէյ երբեմն կը խօսէր անոր .

—Աղուո՛ր աղջիկ, երզէ՛ ինծի քու երգերուդ ամենէն ամուշը . քու ձայնդ լսելով դրախտի թոշուաները նախանձէ պիտի մեռնէին եւ աննէն հպարտ ծաղիկները պիտի սերահարուէին . երզէ՛ քու երկրիդ ստեղծէն քաղցր եղանակը »

Ու սննակին ծանր մթնոլորտին մէջ կը բարձրանար նուրբ ձայնը ողբի մը պէս .

«Ճարօրինակ ցաւ մը պէս կը տանջէ...»

Նեղանակը կ'երկննար հեռահեռէ, աւելի ծանրացնելով միջոցը, ու կը մարէր ցաւագին տախտիով մը յանկերգին մէջ .

«Ամէն օր ինծի վիշտ մը կ'աւելցնէ...»

Եւ Սայիտ-Պէյ, խոռոված, կ'ըռէր անոր .

—«Օրհնեալ ըլլայ այն արեւը որ քու առջին օրդ սեռաս, օրհնեալ ըլլայ այն կաթը որ քու սղալու թիւնդ սնուց... Ըսէ՛ ինծի, Զեքիայ, ինչ՞ու՞ ժպտիլ չես գիտեր, իայց ինծի համար աւելի հանելի են քու նուազկոտ շարժումներդ որ հովէն օրորուող վարդի թիփի մը տատանումներուն կը նմանին . ո՛րք է եսամաքդ . ցոյս դի՛ր անկիւն ճակտիդ վրայ, ծածկէ դէմքդ այն շարժումը որ Հնդկաստանի պարիկները քեզի համար հիւսած են եւ որ կը վայլէ քեզի ինչպէս ճերմակ ամպ մը լուսնին...»

Սայիտ Պէյ բոյգ մը լոնց . բայց մէկէն հեշտագին ժպիտ մը կարմրեցուց շրթուները .

—Գնա՛, պաշտելի աղջիկ, ծածկէ՛ այն եաշմաքով ճակատդ, ու իբր թէ պիտի մեկնէիր՝ թռչիլ ուզող թիթեանիկի մը պէս, հաղի՛ր մանրիակագոյն ֆէրաճէզ ու եկո՛ւր... ու ես քեզի արդիւնմ ինչպէս թռչուն մը որ վանդակէն փախչիլ ուզէր... թե՛. երես մէջ բանասարկեմ հովի պէս թեթեւ մարմինդ, բայց մանաւանդ մի՛ մոռնար եաշմաքդ :

Անշաթ, գլուխը ուսին հակած, Զեքիա պատասխանեց մեղմօրէն .

—Տէ՛ր, քու տենչանքներդ նուիրակսն են ինծի համար, բայց անկարելի է ուզածդ կատարել, եաշմաքս կորսնցուցի :

Սայիտ-Պէյը չէր լսեր զինքը .

—«Այն եսամաքդ որ զգիտուի պէս թեթեւ է ճակտիդ վրայ եւ որ Հնդկաստանի պարիկներ քեզի համար հիւսեցին...»

Ներքինին, քէօքին առաջը, մուծին մէջ միշտակը կեցած, կը խոկար, ճննդը կը տարածուէր յամբօրէն ամբողջ մարմնոյն մէջ, եւ հողին՝ գորովանքէ ալբի՛ կը հասնէր կը տարտամէր գիշերին մէջ . անբարեբախտի ուժ մը ամբողջ արեւնը փոթորկած էր, եւ ամբողջ էութիւնը կարտոյ մը կը տանջուէր . հեռասոր խուսափող հորդորին մը կարտօը, ամբողջ խըւտովքի եւ յոյզի աշխարհ մը զոր չէր ճանչցած բնաւ եւ որ սակայն զինքը կը վրդովէր յիմարարար :

— Ո՛վ Մթութիւն, ցաւերու եւ հիւժմուռքներու Դեսպալնը, տարօրինակ տենդ մը հողիս կը հրդեհէ՛. քեզի պէս արշալոյսին կը սպասակ, բայց ան չի զար երեքը ինծի համար . իմ ճակատս սիշու ան պիտի մնայ, ըսէ՛ ասիկա իմ պաշտելիին, թո՛ղ անոր քալած տեղերը խոնաս ըլլան արցունքներէս, թող սիրտս ողջակէզի մը պէս մոխրանայ անոր համար »

Դիմացը, նեղուցէն անդին, լոյսերով ողջողուած քաղաքը կը տարածուէր գիշերին մէջ, հեշտանքի եւ գրնովութեան միմնությունով մը վարագուրուած, Հովը կ'անցնէր իր վրայէն, համբոյրներու արձագանգը եւ սիրող սրտերու հասալը բերելով իրեն, Եւրօքը էակները ընդհըշմարել կ'էկ կարծէր ինչպէս երազի մէջ եւ որոնք կը մեղծին մարմնանալ զառանցանքէն

յամառ աչքերուն: Ախտաւոր վրդովմունք մը
 զէնքը կը ցնցէր, եւ անդամներուն մէջ պըր-
 կումներ կը զգար որոնք հասակը կ'երկնցնէին
 գերեզմաննոցի նոճիկ մը պէս: սեւ մորթիին
 գլծը կը կորուսէր իբրմէ բոխող ստուերին մէջ:
 զգոյտութիւնը կ'ուռննար մէկու մը զոր կեան-
 քին եղբարք բերած եւ հոն մտոցած են. անօ-
 պուտ պաղատանքի մը մէջ որ ամբողջ հիւան-
 զապին էութենէն կ'արձակուէր, պարապելն մէջ
 կ'երկնցնէր ձեռքերը որոնց մէջտ պիտի
 մերժուէր օգնութիւնը: Սակայն կեանքը կը
 բոխէր իր շուրջը իր ըլլոր հրապոյրներով եւ
 յոյզերով, անիկա կը բարձրանար երբեմն մինչեւ
 իր շրթունքը, զինքը խեղդելով իր ջերմազին
 գրկումին մէջ, բայց ծարաւ հոգին անկէ կաթիլ
 մը չէր ընդուներ:

Պոնաւ թարթիչները կը փակուէին՝ ծանրա-
 ցած, զագաղէ կախարչներու պէս, որոնց
 ետին հոգին կը կմախանար, եւ կը թուէր իրեն
 որ ինքը ֆոյտութիւն չունի, ստուերի մը նման.
 ու ամբողջ էութեանը մէջ միայն արցունքի
 երկու պաղ կաթիլներ կը զգար որոնք զամբու-
 պէս կը մխուէին այսերուն մէջ:

Գէօքին մէջ ամենքը քնացած էին երբ ներ-
 քինին մտաւ հոն. անգիտակից՝ գնաց մինչեւ
 տիրուէրն սենեակը եւ գրանը կտրէ կծկտե-
 ցաւ սեմին վրայ:

Սայիտ-Պէյ բացակայ էր, եւ Ջեփա,
 իր ննջասենեակը՝ գլուխը թաղած բարձերուն
 մէջ՝ կ'երազէր, երբեմն սարսուռ մը ամբողջ
 մարմինը կը ցնցէր, ու պզտիկ գլուխը բուպէ
 մը բարձրացնելով, շուրջը կը նայէր անհան-
 զը ստութեամբ. գրանը ետեւէն հեծմունքի
 ձայներ կուզային իրեն:

Գուրջ խանգարուած՝ արքի ելաւ:
 «Ո՛ր է գրանը առաջը», հարցրց անձկանօք:
 — Մութն է որ կ'ըլայ գրանց ստաջըլ,
 մրմնջեց ներքինին. զուր՝ լոյսով լեցուն՝ կ'ար-
 համարենս զայն, բայց մութին մէջ փոթորիկ
 կայ...»:

Ջեփա խեղդուկ շշուկ մը եւ մէկու մը հե-
 ոանալը միայն լսեց:

Սայիտ-Պէյ տեղեկացաւ վերջապէս ներքե-
 նիին տարօրինակ դաշտնիքին, ու խէլայնոր,
 նախանձէն տգոյնի, ամենէն սարսափելի պա-
 տիճներուն խորհեցաւ, երբ ներքինիին կուրծ-
 քին վրայէն զտան Ջեփայի կորսնցու-
 ցած եղանակը, Սայիտ-Պէյ՝ ա՛լ աւելի ան-

գութ՝ հրամայեց որ անով խեղդէն յանցաւորը:
 Եւ անցորդները երեք օր տեսան սեւ մաւր-
 դուն գիւղը կախազանին վրայ, աչքերը դուրս
 ցայտած, մորթը ճեղքաւորած՝ դէմքին վրայէն:
 Ու երեք օր ետեւքը, այն ետեւքը որ այն-
 քան ատեն անոր արցունքներն ընդունած էր
 եւ որուն ծալքերու վրայ թափուած էին կարօ-
 տագին եւ տևրդուտ համբոյրները, վզին շուրջը
 մնաց, գինքը խեղդելէ ետքը, ճակատադրական
 կապի մը պէս:

ԶԱՊԵԼ ԹՈՒՂԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՄԱՅԵՐԳ

ԼԵՒՈՆ ԲՍՇԱԼԵԱՆԻՆ

Ըսէ՛ք, դէպ ի ո՞ր Մօսկոյի դատարանէ եղիւրակն
 Մեր հոգիները՝ հոգիէ փառքէ վերաւոր՝
 Ու ցնորի ճախարակէ տգուեան,
 Ո՞ր հեռաւոր հարիզներէն սպաւոր՝
 Տրտմանէ պիտի երթան:

Երևնուտ ու երկաթի մարմիններով,
 Գիշերունալ բոյունները բոյրը մկիկն,
 Անձանօք ծովերնալ դարաւոր
 Մարտէր ու կրակիքի պիտէն,
 Չեւ զիտէր՝ արարչի մը մէջ գեղեցիկոր,
 Մոքիկն արևմտ իրեց ծալ մանուշական
 Գիշեր մը, փոքրիկներուն ամենի գիշեր,
 Վայրագորէն մաներգելու եկան. [միկներով,
 Գիշերունալ բոյուններ երևնուտ ու երկաթի մար-
 Մարմնոյ վրան, մահերգելու եկան:
 Օ՛ր, բոյր այն ուխտի ու բացուած քեւերու
 Ընդհարումները կմախանական
 Որ իրեց գիշատիի գանակողով մարմիններէն
 Մանրորէն կ'արձագանգուէր,
 Քարերուն սակ անարկու .

Ու արի՛ւնը որ կը հուսէր հրաշխի,
 Դեպի հանգրտս հոգեպարհները ակնունէ,
 Աշուրներու սնաբէլ:
 Ու իրեց մաներգը շսպուտող, այսասար,
 Ու իրեց նայումները ոճիւրով շեղուն,
 Ու հագրեմիկն արիւնն ու անյասակ: